

ПРОТА САВО НАКИЋЕНОВИЋ
бокељски историчар и етнограф
(1882 — 1926)

Од половине прошлог и почетком овог вијека појављују се више Бокеља који својим знањем, ентузијазмом и писаном ријечју дају значајан допринос науци и белетристици свога краја. То је тешко вријеме прозелитског притиска Аустро-Угарске и народног бунта, израженог кроз познате устанке и у штампи. Један из млађе генерације ових врло заслужних интелектуалаца је и прота Саво Накићеновић.

У оквиру прославе 600-годишњице постанка Херцег-Новога навршава се и 100-годишњица његовог рођења. Зато је ово најпогоднија прилика да се прикаже његова личност и стваралаштво.

I

БИОГРАФИЈА

Братство Накићеновића давно се доселило у Куте из села Љубомир код Требиња. А оваје је дошао из Србије. О томе казују само сачувана предања. Према подацима из херцеговског катастрика неки од њих су учествовали у освајању града од Турака 1687. г., истакли се у борбама и добили од Венеције намество. У неким документима се Накићеновићи називају старосједиоцима Кута, који су дошли много прије миграција на крају 17. в. Прота Саво спомиње више знаменитих људи из свога братства.

Рођен је у Кутима 25. јануара 1882. г. од оца Јована и мајке Љубице Чуквас. Поред њега, имали су још шест синова и седам кћери. О своме селу даје сликовит опис: „Савило се између кршева и гора... Посреда села пољице, које има по сата у дужици, а толико и у ширини. У близини кућа деру зими велики потоци, који становима не наносе штете, али донекле наносе пољу... Клима блага, оштрија је само по врховима гора.

Најтоплије је гаје живе Накићеновићи, јер је тај део у завјетрини... Село има доста земље за обрађивање и њена родност зависи од врсте земљишта... За данашње становништво велика је већина дошла из Херцеговине свршетком XVII в., кад Млечић Нови освоји."¹

По свршетку основне школе редовно је учио шест разреда класичне гимназије у Котору. Још прије гимназије, а по завршетку Више основне школе, једну годину похађао је наставу у „Поморској школи у Србини, више Херцег-Новога“. Нешто доцније приватно је дао све испите из седмог и осмог разреда гимназије „са испитом зрелости“. Ансолвирао је теолошке науке у Задарској богословији 5. јула 1904. г., да би нешто касније и дипломирао са одличним успјехом. У своме „Животопису“ напомиње и о својим покушајима на перу: „Тад сам се почео бавити књижевношћу“.² Први његови чланци су били о угледним личностима из свога краја као што су о очевом робаку Јову Накићеновићу и о народном добротвору Јову Павковићу са Пода. У пролеће се спрема за службовање. У септембру 1904. г. ступа у брак са Вукосавом Новаковић из Кишна. У Котору је рукоположен истог мјесца у чин свештеника од надлежног епископа Герасима Петрановића, познатог црквеног писца, и ступио на дужност пароха у Сасовићима. Уз то администрира привремено и парохијом у Кутима.

Још у фебруару 1906. г. Српска краљевска академија у Београду примила му је антропотографски оглед „Општине херцеговска, рисанска, перашка и Суторина“ за Етнографски зборник „Насеља српских земаља — расправе и граба“ — и хонорисала је са 300 србијанских динара. На жалост, овај његов први оглед из области којом ће да се бави читавог живота, никад није самостално угласио свијета. Њега ће доцније да прерали и уклопи у грабу свога главног дјела, студије о Боки. Исте године постао је члан Матице српске у Новом Саду.

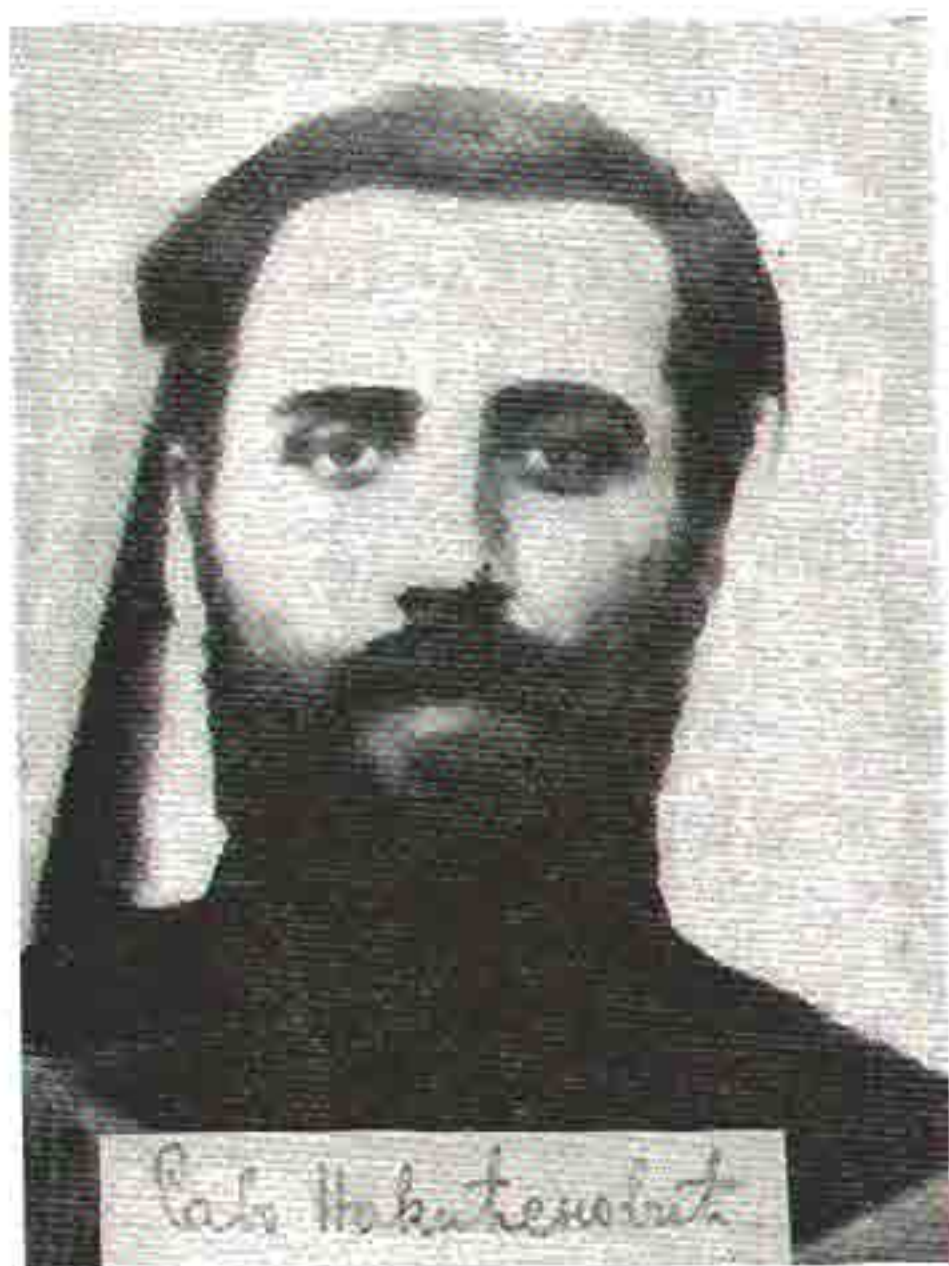
За нешто мало више од двије године врши дужност помоћног учитеља у основној школи у Кутима. О томе раду писао је доцније: „Старије власти бијаху мојим радом потпуно задовољне.“³

Прота Саво оваје биљски све догађаје у породици. Тако описује и смрт очевог робака Јова ријечима: „Мом добротвору и стрицу, који ме је школовао било је име Јован, а у првом Накићеновићу који је у Куте дошао.“ Он је био „тајник општине херцеговске и заступник на сабору... Преминуо је на уставке Никољ-дана 1903. и сахрањен у гробљу топањском. То је мој

¹ С. Накићеновић, Бока, 1913, 466—469.

² Животопис попа Сава Накићеновића, рукопис (Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), (10386), с. 2.

³ Животопис, 3.

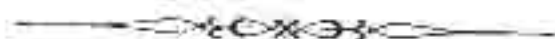
ВОИ САВА НАКИБЕНОВИЋ

БОКА

АНТРОПОГЕОГРАФСКА СТУДИЈА

Из Етнографског Зборника, књ. ХХ.

У БЕОГРАДУ
1913.

други отац. Лака му земља!"⁴ Тако биљежи и очеву смрт 30. јула 1909. г. У шездесетој години живота ријечима из некролога: „Био је Бокељ и Србин старог кова — карактер и јунак — учествовао је у ратовима за ослобођење Херцеговине, те код Дужи умало не погину."⁵

У рукопису аутобиографских података детаљно излаже и свој рад на књизи као и страдање под туђинском влашћу. Денунцијације га прате још од 1909. г. до завршетка рата и таоштва. По својој дужности стално се кретао по селима, а уз то почео је био да купи податке о насељима, становништву, миграцијама, привреди и топономастици за своје главно дјело. Тако „рад мојих антропогеографских проучавања ниске и подле душе денунцираше ме војној власти да сам велиздајник, да тежим и купим потписе да се сјединимо са Србијом... Пошто пак надлежни увидели да сам невин, денунција стављена ад аста“.⁶

У прољеће 1910. г. позвао га је Јован Цвијић на конституисање Географског друштва, на којем је изабран за члана. Још знатно раније почео је да води преписку са Цвијићем која ће да траје с прекидима до смрти. Штета је да се велики дио те преписке, а особито писма Цвијићева и других наших научника, изгубио. У једном од сачуваних писама Накићеновићевих Цвијићу од 13. октобра 1906. г. пише му: „Ево Вам шаљем опис Суторине да га прегледате. Примео сам прве свеске Насеља и Атласа. Баш ће ми добро послужити за расправу. Хвала Вам. Пошто би лако могло бити да из ових крајева новом годишном премјештен будем, то Вас молим да бисте чим прије прегледали опис Суторине, те ми све описе повратили да их обралим у форми расправе док сам још у крајевима које описујем, пак ћу Вам тако и расправу до првог од године послати. Већ неке њене дјелове почео сам обрађивати.“⁷

Почетком маја 1910. г. обавијестила га је Академија да је примила његову антропогеографску студију о Боки и „да ће је штампати ове године у осмој књизи Насеља, мени даровати

⁴ Животопис, 4. Јован Накићеновић је потпомагао херцеговачке устанике. Написао је двије књижнице: 1. „Лука Вукаловић, херцеговачки велики војвода“, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1874, 116. Репринт издање „Наш живот“, 1970, приликом откривања споменик-бисте Л. Вукаловићу у парку Требиња, рад вајара Луке Томановића. 2. „Поријекло Зимоњића породице и поп Богдан Зимоњић, војвода гатачки, сабрао Јован Накићеновић, секретар општине ерцеговске 1878.“ Нови Сад, 1880, издање Арсе Пајсвића. Био је предсједник Друштва српске омладине. Са предсједником општине Херцег-Нови Борћем Војновићем организовао помоћ за херцеговачке устанике. Ове, као и низ других података дао ми је старији син протџ Сава Јован С. Накићеновић, адвокат из Београда за које му и овом приликом захваљујем.

⁵ Бока, гласник за ове интересе Бокеља, Котор, VI/1909, бр. 16, 2.

⁶ Животопис, 5.

⁷ Писмо Сава Накићеновића Јовану Цвијићу од 13. X 1906. (Архив САНУ 13484/I).

25 штампаних комада, а у исто вријеме и хонорар“.⁸ До штампања није тада дошло. Рукопис ће да чека још три године. Тек „у августу 1913. штампана Српска краљевска академија моју антропологеографску студију „Бока“ у XX Зборнику Насеља и исту хонориса са 70 листара од штампаног табака... Књига би награђена по одлуци предсједништва Академије наука са 1938.10 дин. Још ми је дато на дар 30 сенарата, а књига износи, без атласа, 27½ табака. Ради ове књиге био сам деунициран и оптужен као велеиздајник. Дне 2. јануара по новом 1914. извршили су ми два полицајна комесара потпуњу кућну преметачицу. Однијели су ми сенарате Боке, књигу новчаних улога и неколика писма од Академије наука и Географ. друштва из Београда“.⁹

Још у априлу 1910. г. Српско Географско друштво га је изабрало за свога повјереника, „чега се ја и примих“.¹⁰

И поред молбе да се разријешн учитељске дужности у своме селу, на тражење власти остао је до 15. септембра 1910. г. када је разријешен коначно. О томе раду добио је похвалницу Котарског вијећа за просвјету у којој му се одаје признање на „ревном и у сваком погледу похвалном заузимању за напредак повјерене школе“.¹¹

Те године му се нуди дужност капелана православне парохије у Дубровнику, коју је одбио. Прота Саво се од ране младости читаним својим бићем дубоко и трајно све до смрти везао за своју родну груду и народ који га је веома поштовао.

У септембру 1910. г. лобија Упутства за секције Српског Географског друштва из Београда и прима се великог посла да прикупља „грађу за Југословенски топографски рјечник“.¹²

За све ово вријеме и даље до краја живота врло сањесно врши своје парохијске дужности, пише и држи проповиједи и вјеронауку. Ипак је желио да дође за стално у Куте да се посвети тихом породичном животу какав је и сам био по својој природи. Требало је још панора до коначног мира и слободе у родној земљи. О службовању у Сасовићима забиљежио је у поменутом рукопису: „А 1. 10. 1911. бих премјештен са парохије Сасовићи у моје родно мјесто — Куте. Нек се зна служих на парохији Сасовића седам година. Народ ме добро хтио и волио“.¹³ Још није имао тридесет година старости, а већ је био написао два значајна дјела и више чланака. О тим радовима биле су објављиване и стручне, врло повољне, оцјене. Остаје у родним Кутима све до смрти, иако су му, као што ћемо видјети, биле

⁸ Животопис, 5.

⁹ Животопис, 9.

¹⁰ Животопис, 6.

¹¹ Животопис, 6.

¹² Животопис, 6.

¹³ Животопис, 8.

Грб Накієсновіна

нуђене високе пркнене дужности. Чини нам се као да није марио за положајем у друштву него за својим миром и радом који су га привлачили у сеоску тишину. Осим тога, то је било и врло бурно вријеме балканских ратова, који су наговјештавали свијетски пожар. Био је стално под присмотром полиције. Не постоји више његове преписке са Цвијићем и научним установама у Београду са којима није престајао да сарађује без обзира на политичку ситуацију и оптуживања.¹⁴ Ту је показао ријетку храброст и снажну вољу да остане вјеран идеалима свога народа без обзира на све посљедице.

Од 1911. г. стални је сарадник листа Српска зора у Дубровнику. Уредништво је цијенило његов прегалачки рад на књизи, па га је и позвало „за сарадника главног“. Исте године позива га Управа Матице српске у Дубровнику „да јој уступим коју моју овећу радњу за њена издања и ја јој одговорим да хоћу“.¹⁵ Матица је издавала књиге за народ популарно писане из фонда свога оснивача Константина Вучковића. По свему изгледа да је Накићеновић свој повећи рад, на 63 странице рукописа на папиру кашцеларијског формата, под насловом „Херцег-Нови“ био спремио за ову установу. Она студија из историје нашега града од постанка до ослобођења 1918. г. пронађена је у пројектима Српске зоре. На завршетку рукописа наглашава о томе: „Боже лај, да Херцег-Нови, око којег су се много пута пролили потоци крви, да се покаже и унапријед достојним свога великог оснивача — Твртка краља, а садашњи нараштај да се још боље пригрли, бар на културном уједињењу, а у колико је дозвољено, и у осталом, двоименог народа — Срба и Хрвата. Ово је једна страница Српског Приморја, за напредак и просвјету кога све је своје завјештао, велики народни добротвор Константин Вучковић, те њему благодарехи излази ова моја радња.“¹⁶

Ратне неприлике спријечиле су публикурање овог Накићеновићевог рукописа и сама установа била је укинута.

На више страница спомиње рад у парохији, оправке храмова и своје ангажовање у другим општим потребама као што су оправке пута и моста у Жлијebима и Кутима. А о својим неуспјесима у том послу забиљежио је и ово: „Још бијех израдио, у два маха, припомоћ за поправку пута од Зеленике до Сасовића, али извјесни елементи то осујетише.“¹⁷

Они који су се противили његовом немарском дјелу у свима потребама народног живота, углавном су стајали у другом

¹⁴ Писма Цвијићу (АСАНУ, 13484/1—16).

¹⁵ Животопис, 7.

¹⁶ Херцег-Нови, рукопис (Архив Херцег-Нови). Цитирамо дио текста са посљедње непaginиране странице.

¹⁷ Животопис, 8.

табору. Одатле су му, изгледа, и долазиле све патње. На жалост, таквих је било међу и сарадницима и колегама. Због њих је био принуђен да доказује и оно што није хтио из скромности, свој рад на обнови Цркве св. Илије у Ластви: „У хатар истине нека се зна да се та црква обновила за пријеме моје, док сам ја био на парохији Сасовића и ја сачинио молбе и купио прилоге.“¹⁸

У јесен 1912. г. постављен је за сталног пароха „и моја свечана инсталација би 16/29. септембра 1912. у Цркви св. Тројице у Кутима“. Одлуком Школског среског вијећа у Котору те године је именован за надзорника мјесне основне школе.

Из Животописа дознајемо да је поодавно био почео да ради на скупљању грабе за студију о Конавлама. Немогуће је данас да се прати сав овај његов рад на овом дјелу, јер недостају архивски подаци. По свему судећи ова студија била је, садржајно и методолошки, слична његовој антропогеографској студији о Боки, јер је рађена под надзором Цвијића и његових стручних сарадника и требало је да се појави у истој едицији Српског етнографског зборника. Биљежи да је пред крај 1913. г. ишао у Конавле да прибира грабу. На повратку та је зауставио полшајак на жељезничкој станици у Херцег-Новоме и приликом преметачине одио му „све потице о Конавлама, јер да тобоже, денунцираше ме, испитујем брда, воде, положаје, утврде и др., те све то реферишем Србији и много тому слична што се човјеку не би у снау снело. Али, нека их!“¹⁹ Нове патње на почетку 1914. г. већ смо напријед поменули.²⁰

Још у јулу ове године био је проглашен за ратног таоца села Куте, а 14. августа ухапшен и везан одведен на Мамулу. Тамо је нашао „лијепу китву Бокеља“. Из Херцег-Новога су били затворени Јевто Гојковић, Мирко Комненовић, Урош Мандић и Илија Антељевић. Спомиње поименично и остале затворенике из Паштровића, Будве, Котора, Рисна, Ораховца и Каменара. Међу њима је била само једна жена, Олга Рачета из Котора, која се врло храбро и пркосно држала. Ту се сусрео и са младим поморским капетанима Миланом Срзентићем и Филипом Хаџијом, који су убрзо били стријељани на Шпањоли. Описује детаљно сва малтретирања солдатеке на Мамули и завршава ријечима: „Везивали су нас и свакојаких мука мучили.“²¹

Са Мамуле је пребациван у друге затворе да би ускоро био пуштен, „али из куће и из парохије нијесам смио све до маја 1918“.²²

¹⁸ Животопис, 9.

¹⁹ Животопис, 9.

²⁰ Животопис, 9.

²¹ Животопис, 10. С. Накићеновић, Листак из моје интервјује 1914. Јадранска стража, Беновићи, 16. 8. 1924.

²² Животопис, 9.

Из рата је изашао нарушеног здравља, али још увијек снажне воље за нова прегнућа. И даље га је чекао велики посао. И он му је приступао савјесно и са доста одрицања. Бриге о породици притискале су га цијелог живота, јер је службонао стално у сиромашним парохијама. Сав свој мукотрпни рад као свештеник и интелектуалац, позван на просвећивање свога народа, од првог дана схватио је озбиљно. У том смислу је и сав његов дуготрајни научни рад, жива ријеч и однос са људима.

У току ратних година ништа није могао да напише, јер су га као и све тада мучили немангина и болести, а осим тога малтретирања полиције, таонство и интернација.

Зато забринуто биљежи: „Кроз вријеме рата нијесам ништа написао, а многи су ми рукописи и у земљи сагњали. Не знам што је са мојим исправама за прошлост Херцеговске крајине што сам их послао Гласнику Земаљског музеја у Сарајево, као ни са монографијом Херцег-Нови, коју сам у Београд послао. Ваљда су и оба ова рукописа пропали.“²³

Цвијић је цијенио његов допринос изучавању народног живота у Боки, а посебно и страдања под губином, па га је предложио за одликовање. Тако је 10. 1924. г. одликован Орденом св. Саве. Уз то га је позвао на даљу сарадњу. Накићеповић је прихватио да у лето 1920. г. проучава и даље Копавле и скупља грађу на терену. На Цвијићев предлог Академија му је додијелила 500 динара за трошкове. А уз то проучава и Клишску крајину и скупља грађу.

Још у септембру 1919. г. иницијатор је за оснивање ниже гимназије у Херцег-Новоме. У томе има истоминиљеника и сарадника. Формиран је одбор у који су ушли поред њега још и прота Петар Рафаидовић, Душан Прњат, Јово Секуловић, Васо Бурвић, Нико Доклестић, Илија Антељевић, Лазар Доклестић, Душан Перчиновић и доп Јозо Вујовић. На њихов меморандум издат је Регентов указ од 16. децембра 1919. г. којим се оснива нижа приватна реална гимназија која ће се издржавати из средстава општине. У школској 1920—21. г. прота Саво је предавао историју, географију и калиграфију. Коначно, 9. августа 1922. г. „поста Нижа реална гимназија у Херцег-Новоме државна — испуни се и то за чим смо сви у новском крају жудили, а ја са мојим друговима наставницима и толико труда уложили“.²⁴

Културно-просвјетно друштво „Просвјета“ из Сарајева именovalo га је својим пошреником у овом крају. О храмовној слави манастира Савине одликован је чином протојереја од страше тадашњег епископа Кирила Митровића. Указом Регента постављен је за члана замјеника у Врховном управном савјету

²³ Животопис, 10.

²⁴ Животопис, 11—12.

Српске православне цркве. Нуђено му је мјесто судије Епархијског суда у Котору, на чему се захвалио.

Од 1920. г. почео је опет да објављује. Спремао је за штампану студију о Кињској крајини и Конавлима. Оболио је од парализе у априлу 1924. год. Подносио тешку болест, умро је 25. априла 1926. г. у 45. г. живота.²⁵

II

НАУЧНИ РАД

А) Историја

Своје прилоге из ове области радио је на основу архивских материјала и познате документоване литературе. У овоме су му помогли добро знање појединих друштвених наука, а особито познавање језика. Класично образовао, говорио је оба античка језика, а од живих добро је познавао италијански и њемачки. Приликом проучавања његових радова, то се одмах примијети.

Да би створио повољне услове за израду извјесних тема из домаће прошлости, објављивао је прво грађу. У рубрици „Старине“, какву је имао Шематизам бокоторске епархије, публиковао је више докумената који се, углавном, односе на крај 18. и прве деценије 19. вијека. Такву рубрику је имао и велики илустровани календар „Бока“, који је издавао и уређивао познати наш родољуб и писац архимандрит Дионисије Миковић, настојатељ манастира Бања код Рисна.

У Накићеновићевој монографији „О херцеговским Војновићима“, још увијек јединој и непревазиђеној студији о овом братству, наведено је доста архивске грађе. О томе и сам аутор пише у предговору ове књиге: „Главна грађа с којом сам се за ову радњу користио, била је сва исобјелодањена. А то су: родословне Војновића, читуље, записи, документи из архиве општине херцеговске, који су били својина бивше општине топаљке и

²⁵ У последњем писму Цвијићу, датираним 10. септембра 1924. г. пише му, поред осталог, и ово: „Болујем од парализе (узетости), проширења срца, бубрежне болести и велике несвијести. Болест иде све на горе. Мене, добро видим, све је већ издало и оставило. Очи се блијеште те не могу већ ни читати... Не замјерите, добри Јоване, што ја овако слабо и на овакој хартији пишем ово писмо — вјерујте ми пишем већ четири дана“ (АСАНУ, Етнографски зборник бр. 375/56—1). Једно вријеме се лијечио у Сарајевској болници, али због врло лоших услова хоспитализације пред смрт се вратио кући. Сахрањен је у породичној гробници у гробљу код Цркве св. Андрије у Кутима. По казивању савременика био је средњег раста, доста мршав, њежног здравља, тихе и благе нараш, а врло храбар и постојан. У народу је био веома омиљен и обично су га звали „поц Саво“. Он је то радо прихватио и тако се и потписивао на свим својим радовима.

О. ХЕРЦЕГНОВСКИМ
ВОЈНОВИЋИМА

НАПИСАНО ПОП
СЛАВА НАКИЋЕНОВИЋИ.

НАКЛАДА И ИЗДАЊЕ
ПИШЧЕВО.

Цијена Кр. 1-40.

ДУБРОВНИК.
СРПСКА ДУБРОВАЧКА ШТАМПАРИЈА
1910.

фискалне коморе у Херцег-Новоме, затим документи из архиве задарске (односно сљењске), дубровачке, млетачке, које све бјеше пок. Борбе (Војновић), кад је тражио потврду своје племенске титуле, марљиво сакупио; даље породични списи Војновића, матице парохије Савине и топаљске, извјешћа и писма о Војновићима у Русији, као и свега другог што дознадох.³⁶ Уз то се користио и фундаментално архивским збиркама као што је дипломатски кодекс збирке *Monumenta Ragusina*, издање ЈАЗУ у Загребу. Такав метод рада, мање-више, задржао је и код писања других историјских расправа и огледа. Издашно се користи литературом. Цитира Јиречека, Апендинија, Хамера и друге. Употребљава и добро очувана предања и народну поезију. Поред општинског катастрика служи се и књигом приложника ман. Савине, важним извором за познавање насеља и братстава у овом крају.

Књига садржи, поред увода, и низ поглавља која расправљају о пореклу Војновића и њиховим миграцијама. Од посебног су значаја биографије њихових првака од првих помена до последњих познатих њихових изданака. Као што је истакнуто на корицама и насловном листу, књигу је штампао о свом трошку. То је био врло ризичан подухват како да се трошкови штампе подмире. Ова студија је одлично примљена, уз похвалне стручне оцјене.

Мали историјски оглед о Топаљској општини под млетачком управом први је научни допринос познавању ове домаће самоуправне институције. И овдје је употребљена оригинална архивска грађа и поуздана литература. Истина, ослања се, углавном, на богату општинску архиву, драгоцјену за познавање ондашњих прилика. Наводи села која се, по овим изворима, налазе на територији старе жупе Драчевица. И овдје се, као у претходном раду, служи Општим листом (књигом приложника) ман. Савине с краја 18. в. Ове податке о Драчевици потврђује познатим истраживањима код Јиречека. Збирка дукала је добрим дијелом употребљена да би се боље освијетлиле повластице општинске самоуправе. Одатле потиче и навођење породица досељеника, које су се, по дозволи дужда Марка Антонија од 21. септембра 1688. г., населиле. Ова самоуправа је прокламована 14. јула 1718. г. која није била потпуна, како су је народни представници тражили.³⁷ Зато с правом наш народ каже, цитира Накићеновић, да је Млетачка Република „хитрином (дукавством) живјела и на врху од неге да је била кадра рупу учинити“.³⁸

³⁶ О херцеговским Војновићима, Дубровник, 1910, 3—4. Лијепе оцјене А. Војновића и Н. Милаша.

³⁷ Општина топаљска, велики плаустровани календар „Бока“ за 1912, 36—48.

³⁸ Општина топаљска, 37.

Описује књигу датих привилегија писану италијанским језиком на пергаменту.

Како је овај рад писан у вријеме балканских ратова прота Саво напомиње: „Уредовни језик био је српски ћирилицом. Њима је то дозвољено било прије 200 година, а ћирилица још и данас на силу се трпи.“ Ово је пишчева алузија на бечку политику према нашем народу. Ове, назови, привилегије Млечићи су сами газили. Описује избор председника, четири „суђе“ и тајника (секретара) комунитати на Топлој, који се вршио сваке године. Све функције у општини биле су бесплатне. Према неким биљешкама, којим се аутор користи, област ове општине се протезала до Бијеле, Јошнице и Крушевица. Имала је нешто преко 5200 становника. На двије странице штампаног рада исписује презимена и имена свих капетана (председника) комунитате од 1719. до 1796. г., њих 48. Посљедњи је под Млечићима био Остоја Црногорчевић. Отада се Топла припаја Херцег-Новоме коме је тада на челу Александар Војновић.²⁸ Напомиње да се за овај оглед користио до тала необјелодањеном архивском грађом. По његовим ријечима „Топалска општина живјела је људски вијек (1718—1797), а ја је, ево, изнесох да је отнем забораву, а може да послужи лијешим прилогом за историјску грађу миле Боке“.²⁹ У даљем проучавању Топалске општинске самоуправе овај Накићеновићев прилог је веома значајан материјал за све оне који се овим буду бавили.

У рукопису је остала студија о Херцег-Новоме. Данас је немогуће објавити, јер знатан број страница недостаје. И овдје се служи старим опробаним методом припреме: скупљање и проучавање докумената и литературе. Писан са тенденцијом да буде популарно и тиво за народ, ипак је задржао научни манир закључивања, последије испитивања материјала и упоређивања познатих извора.

Види се из његовог излагања да је доста тога проучио прије него што је почео да пише. И ондје употребљава познате приручнике и хронике, као и споменичке збирке (Миклошић, Фарлати, Белчић) и нешто страних писаца. Нијесу му били познати венецијански извори о Херцег-Новоме којим се користе

²⁸ Исто, 43.

²⁹ Исто, 47—48. О Топалској општини су касније писали: Владимир Боровић, Топалска општина код Херцег-Новог у првој половини XVIII в. Гласник Географског друштва, XV, Београд, 1929, 1—15. П. Шеровић, Из архива старе Топалске општине код Х-Новог, Гласник Етнографског музеја, Београд, 1933, VII, 146, 46—59. Исти, Стара Топалска општина у Б. Которској, Историјски зписи, 1957, св. 1—2, 189—210. Д-р Борђе Д. Миловић, Прилог проучавању кривичних судова добрих људи у Комунитати топалској (Млетачки период), Историјски институт Црне Горе, Цетиње, 1959.

Томо К. Поповић, Шеровић, А. Милошевић и други.³¹ Цитира, као и ош, Евлију Челебију према београдском издању Јована Радошића.³²

За разлику од Тома Поповића почиње кратким уводом о Идирима и кретањима њиховог огранка Енхелеја (јегуљара), о којима имамо доста података код античких писаца. Овај рад има пет поглавља у којима се обрађују поједини периоди из живота града (I, Идирско доба, кретања Словена и жупа Драчевица, II, Оснивање града и управа краља Твртка, Саудаља Хранића, Стефана Косаче и његових наследника, III, Турски период, IV, Млетачка управа и V, Тонаљска општина и аустријска власт). За разлику од других, који пишу историјски живот Херцег-Новога, Накићеновић поставља врло широке оквире у описима догађаја који му одузимају простор за детаљније податке о овоме граду. Има детаља код њега које не налазимо код других писаца. Знао је да влада том огромном материјом историјских збивања и да их претаче у одребене видове излагања. Посебно су интересантна његова излагања о Драчевици, као и у претходном раду, која се слажу са осталим ауторима. Пише да је жупа Драчевица „заузимала најљепши дио Боке, од Суторине до Кумбора“, па додаје „у њој се спомињу ова села: Жвиње, Суштјепан, Мокрине, Камено, село св. Николе (Жлијеби?), Кути и Херцег-Нови. А г. др К. Јуричек још је нашао Полостро, Пољша и др.“ Затим се осврће на књигу приложника маи. Савине у којој су назначена села на терену Драчевице и то: Мојдеж (Потпланина), Ратишевина, Суштјепан, Требесин, Мокрине, Црвено брдо, Жлијеби, Сасовићи, Казимир, Миоче брдо, Поли, Брајковина, Савина, Зелени дуб, Тонла, Жвиње, Кути, Пресјека, Ластва, Рујево, Убам и Буновићи. Према томе „жупа Драчевица обухватала је од данашње општине херцеговске ове кнежини: Мокрине, Мојдеж, Ратишевицу, Суштјепан, Требесин, Поле, Камено, Сасовиће, Жлијебе, Куте, Топлу и Савицу. Од општине рисанске бар неки дио Убала и Буновиће, и од Суторине Жвиње“.³³ Са оваквим закључцима слаже се и књига Тома К. Поповића.³⁴

Један рад посвећен је проучавању читуља, рукописних књижица у којима се спомињу живи и умрли чланови породица.

³¹ Т. К. Поповић, Херцег-Нови, 46—65. П. Шеровић, Борбе с Турцима око Херцег-Новога до његовог коначног ослобођења 1687. г. Годишњак Поморског музеја, Котор, IV/1955, 5—28. Антон Милошевић, Херцег-Нови у Бочи Которској, Гласник Народног универзитета Б. Которске, Котор, IV/1938, 1—2, 12—20.

³² Јован Радошић, Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским земљама, Годишњак Николас Чушића, XXXI/1912. Глиша Елезовић, Евлија Челебија, свјетски путник и путописац, Српски књижевни гласник, XXXIV/1931, 7, 532—554.

³³ Херцег-Нови, рукопис, 5—6, 7—8.

³⁴ Т. К. Поповић, н. д., 8—9. М. Змоковић, Словенска жупа Драчевица, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Х-Нови, 1/1969, 53—72.

Овакве књижице предавале су се за дуго у ман. Савину ради богослужбене употребе. Оне су данас веома корисне за изучавање становништва са подручја већег дијела Боке.³⁵

Други је посвећен дескрипцији писаних и штампаних књига српско-словенске рецензије. Њих је било у Боки доста. Добрим дијелом су отуђене куповином за стране збирке. Овај мали рад је веома користан прилог археографском истраживању на нашем терену.³⁶

Б) Етнографија

Знајући да цијени вредност наших умотворина, почео је доста рано да скупља бокелске народне „приповијести, заговјетке и обичаје“. У књизи о Војновићима објавио је нека предања и поезију који се односе првенствено на ово братство.³⁷ Препоручио је Цвијићу да откупи велику збирку народних пјесама од једног Дубровчанина.³⁸ У једном писму из 1920. г. му пише: „Ако икад, то данас треба да прослиједимо проучавање насеља српских земаља... и да тако „бранимо и штитимо националне, културне и економске тековине“ свога народа.“³⁹ Предлаже му да лично Цвијић проучава сјеверну Далмацију и да ће га он радо на том путу да прати. Тако исто, представља му неке своје познашике, интелектуалце који би се прихватили да, према упутствима, скупљају етнографски материјал и врше антропогеографски материјал и врше антропогеографска испитивања на појединим проученим теренима.⁴⁰

У духу народног десетерца написао је једну епску пјесму о погибији Јокана Катића, кога су Французи на превару ухватили и погубили.⁴¹ Приликом скупљања фолклорног блага написао је једну приповијетку за коју каже да је написана „урав онако како народ говори са вјерованством, обичајима и мишљењем народним из овога краја. У њој нема ништа мога. Ако Вам се допадне, подајте је тамо да се штампа да потакнемо и друге на сакупљање народног блага“.⁴²

Пише му у мају 1920. г. да скупља податке за допуне својој студији о Боки „као епилог који је неопходно потребит, јер сам је писао под притиском црно-жуће авети“.⁴³ Рукопис је послао Цвијићу и данас ништа о њему не знамо, па ни то колико

³⁵ Неколико читуља из ман. Савине, Библиографија, бр. 12.

³⁶ Србуље у Боки, Библиографија, бр. 39.

³⁷ О херцеговским Војновићима, 3—4.

³⁸ Писмо Ј. Цвијићу од 27. 3. 1922. (АСАНУ, 13484/4).

³⁹ Писмо Ј. Цвијићу од 25. 5. 1920. (АСАНУ, 13484/2).

⁴⁰ Писма Ј. Цвијићу, горе цитирана.

⁴¹ Смрт Јокана Катића, Библиографија, бр. 3.

⁴² Писмо Ј. Цвијићу од 27. 3. 1922.

⁴³ Писмо Ј. Цвијићу од 25. 5. 1922.

је и како Накићеновић радио и урадио на допунама помешуте студије. Он је увиђао да је потребно извршити не само ревизију текста него га и допуњавати новим архивским и литерарним подацима до којих онда није могао доћи.⁴⁴

Као што смо видјели Накићеновић је још 1910. г. предао Академији наука у Београду своју антропогеографску студију о Боки. Било је обешано да ће да буде штампана исте године.

Добро је познато да је на предлог Стојана Новаковића 1894. покренута у Академији научна едиција „Српски етнографски зборник“ са два разреда или одјељења издања и то Насеље и порекло становништва и Живот и обичаји народни. Поред тога Цвијић је први код нас увео антропогеографију као науку и на томе много учинио. Позивао је и окупљао интелектуалце на селу, свештенике и учитеље, да му помогну у скупљању грађе о пореклу становништва и насељима. За овај рад написао је упутства, која је у новим издањима допуњавао. То ће доцније да ради и да му помаже Јован Ердељановић. Он је увиђао да је код нашег живља добро сачувана традиција о поријеклу и досељавању, о обичајима и усменој књижевности. После првог свјетског рата почела се губити. Његовом позиву су се одазвали. У издањима Срп. Етнографског зборника сарађује више свештеника и учитеља.⁴⁵

Тако је написао опсежно дјело и прито Саво и бринуо све до смрти о њему како би се допуне могле објелоданити у новом издању до којег није дошло. Приликом појаве из штампе студије о Боки писао му је Цвијић: „Ваш рад, чије је штампање почело пре ових наших славних ратова, сада је потпуно довршен. Међи се особито допао специјални део, који је набијен драгоценим подацима и ја Вам на овом одличном раду најсрдачније честитам.“⁴⁶ То је тзв. „Опћи дио“ у коме су изложени описи и главне црте земљишта, клима, фауна и флора, кратак историјски преглед Боке, економске прилике, посједи, обрађивање и сточарска кретања и рибарство. У овом одјељку имају посебна поглавља о насељима и именима насеља. Затим слиједи „Историјат насеља и поријекло становништва“. Обрађена је народна самоупра-

⁴⁴ Петар Шеровић је памјеравао да изврши ревизију података о насељавањима и поријеклу становништва прегледом старих општинских катастрика. У томе је успио да уради само за Бијелу (П. Шеровић, Бијела у Боки Которској, Старице и порекло становништва, Споменик САНУ, CV (Зборник извјештаја о истраживањима Б. Которске), II, Београд, 1956, 185—193.

⁴⁵ Др Павле Вујовић, Јован Цвијић, Сарајево, 1928, 16. Б. Дробњаковић, Антропогеографија, Народна енциклопедија СХС, књ. I, 65—66. Тихомир Борбенић, Учитељи и проучавање народа, Наш народни живот, књ. X, Београд, 1934, 151—158.

⁴⁶ Животопис, 9. Штета да Накићеновић ово писмо није сачувао. Ушпштио га је у затвору, бојећи се нових малтретирања. У биљешкама се сачувао само овај одломак.

ва, просвјета, култура и школство. Послије кратког увода о постанку села даје преглед поријекла становништва по историјским изворима и народном предању. Од особите вриједности је одјелак о етнопсихичким особинама Бокеља и народним вјерским и световним обичајима. У склопу описивања народних обичаја, посебно у краћим цртама, пише о неким нарочитим установама као што је „Братска“ и „Крвно коло“. На крају даје кратак опис народне ношње са разликама које постоје између насеља.

Уложио је много труда и знања док је све ово прикупио и написао. О неким обичајима, каже, да је добио највјерније податке од свога покојног оца. У погледу оцјењивања етнопсихичких особина Бокеља био је сасвим оригиналан и није се поводио за ошм што су други о нама писали. Истиче да је Бокељ „здрав и вићен, разборит, бистар, хитар, домишљат и јуначан. Лако се зна прилагодити захтјевима живота, пробије се кроза свијет неком лакоћом. Радишан је, брз, окретан, глатко му све од руке иде. Лако упаце у погрешку, али се из ње непримијетно извуче... Тешко дозвољава да му ко други соли памет, јер се прекомјерно поуздана у свој здрави разум, бистро схваћање и познавање свијета... Зна бити и заједљив, али чим почну круће уврседе палати, ту суди пушка и нож... Радо политизира, воли новац, али ријетко да је Бокељ „опанком свој образ крпио“. Не да се окренути, ћуди је неовисне, слабо трпи јарам... Многе је владавине искусио, јад, невоља и муке му кроз кости ушле, зато је према многим неповјерљив“.⁴⁷

Данашњи истраживач треба да се замисли над овом студијом колико је требало посједовати грађе и литературе о њој, колико енергије и ентузијазма да би се написала оволика књига. Ни данас није могуће превазићи овакве методе излагања у етнографским радовима. Осим тога, Накићеновић је ово дјело радио у изузетно тешким околностима, оптерећен великим породичним обавезама и притиснут денуцијама и истрагама.

И стручнији научни рад као свако људско дјело, а камо ли овакав аматерски, свакако да пати од погрешака и недоречености. То је, како смо напоменули, и сам писац увиђао кад је Цвијићу послао „Допуне“. На њега се могу примијелити ријечи којима је скоро проф. етнологије др Мирко Барјактаровић оцијенио опсежну монографију проф. Јована Ердешановића: „Истица је да је Ердешановић у овом обимном раду давао превелики значај народним казивањима (традицији). Зато се његова излагања, добрим делом, и с правом, не допадају историчарима.“ Осим тога није познавао довољно архивску грађу, јер није била онда тако

⁴⁷ Бока, с. 303—304.

доступна. А и стање етнологске науке у његово вријеме било је у развоју.⁴⁸

Галантни београдски етнологи Ердељановић и Т. Борђевић цијенили су овај велики труд прота Саве. Зато он спомиње у Аутобиографији њихова писма, као и других научника, поводом појаве студије о Боки. Ердељановић истиче Накићеновићеву топографску номенклатуру која му је помогла у научном раду.⁴⁹

Рада на Југословенском топографском рјечнику, на који је био позван још 1910. г., сачуван је баш у овој студији, у номенклатури под насловом „Преглед географских имена“ (Бока, с. 839—866).

У прољеће 1920. г. пише Цвијићу да ће „можда и овог љета“ проучавати „жуцу Конавле“. У марту 1922. г. обавјештава Цвијића да му је поручио др Тихомиру Борђевићу како је „зготовио студију о Конавлама“... Али, уз то, додаје да му је само потребно да прегледа Дубровачки архив ако би наишао документа с пописом конављанских породица. Сигурно је у првом реду мислио на катастике. О томе овако продужава: „Ако такав попис нађем био би од неизмјерне вредности.“ А 1. септембра исте године шаље му рад о Конавлама и пише: „Ево Вам, напокон, шаљем Конавле са Додатком о Боки. Надам се да ћете радњом бити задовољни. Закаснио сам мало, али рад радље је боље.“ Цвијић му је послао студију о Конавлама натраг да би извршио исправке по упутствима проф. Боривоја Милојевића. У писму Јова Накићеновића, његовог старијег сина, којим обавјештава Цвијића да је његов покојни отац бринуо за рукописе о Конавлама и Книну (датирано 7. јула 1926), пише: „Рад о Конавлама, како рекосте, код Вас је, али и овђе нешто има што је црвеном штампом од Академије исправљано (можда штогод код Вас фали о Конавлама?).“ У допису Академије од 14. октобра 1924. г., упућеном проти Саву, пише да је Академија „одобрела да Вам се изла 2.500 динара на рачун награде за спис Конавле“. У посљедњем писму прота Саво пише Цвијићу: „Шаљем Вам Конавле да их према приложеном писму исправите, јер ја не стигох још ни ову ситницу да исправим.“⁵⁰ Овај рукопис и онај о Допунама „Боке“ нестало је вјероватно у оставининок. Цвијића или у архиву Академије, а рад „Конавли“ већ је био хонорисан и спреман за штампу (САНУ, 1215/24, од 14. X 1924. г.).

Како је у прољеће 1922. г. био извијестио Цвијића да је завршио рад о Конавлама и Допуне „Боки“, прихватио се новог посла, да изради сличну студију о Книној крајини. У ту сврху

⁴⁸ Поговор проф. др Мирка Барјактаровића књизи др Јована Ердељановића, Стара Црна Гора, фототипско издање, Слово љубве, Београд, 1978, с. 899.

⁴⁹ Ј. Ердељановић, Стара Црна Гора, 20—21.

⁵⁰ У посљедњем писму моли га: „Штампајте моје Конавле и хонорар ми пошаљите.“ Писма С. Накићеновића Ј. Цвијићу (АСАНУ, 13484/1—16).

му је Академија упутила на рачун хонорара за ова нова испитивања 3000 динара.

Јавља му се дописницом из Книна 8. јула 1923. г. како већ неколико дана по терену прибира црабу: „Из овог до сад прикупљеног изгледа да је ово насеље свим дијелом насељено у XVI в. из Босне. Свакако овамо традиције нијесу свјеже као у Боки.“ Овај рад није успио да среди за штампу, јер га је у томе болест претекла. Преписивао га је његов син Јово и доставио Цвијићу. Надази се у Архиву САНУ.⁵¹

У неколико радова описује народно сујевјерје и обичаје. То су чланци о вјештицама и изгону тенаца (вампира) као и приказивање народних обичаја о умиривању крвне освете (Крвно коло), о врсти народне самоуправе (Брашка), о празновању Божића, крсне славе, о свадбама и сахранама. Неке од ових обичаја описивали су старији етнографи-аматери.⁵²

Накићеновића је веома живио интересовао његов народ у свима облицима егзистенције и стваралаштва. Зато се и посветио проучавању његове психе, традиције и духовног наслеђа.

III

БИБЛИОГРАФИЈА

Прве поуздане податке за израду Накићеновићеве библиографије налазимо у његовом Животопису. Ту се спомињу скоро сви објављени радови и већина у рукопису. Писац је цитирао наслове својих расправа и чланака, називе часописа и листова, године издања и бројеве свесака ових едница, али је изоставио да наведе нумерацију страница. Изгледа да није мислио на библиографију својих радова, него је хтио да у Аутобиографији сачува помен о своме стваралаштву. Ови подаци су значајни, јер упућују истраживача да лако дође до самих радова и наведе незабиљежену пагинацију.

Још раније, док ми није био познат овај његов рукопис, објавио сам само десетак његових радова у чланку којим сам комеморирао четрдесетогодишњинцу протине смрти. (В. Ивошевић, Свијетла успомена проте Сава Накићеновића, Весник Са-

⁵¹ Писма (АСАНУ, 13484/1—10).

⁵² О крвном колу код нас су писали Вук Врчевић, *Крвно коло*, Српско-далматински магазин, 1844, с. 62—64. и Димитрије Васиљевић, *парох убаљски*, *Описаније како треба мирити за мртву главу или метати крвно коло*, обичај у овом предјелу још од памтивјека уведен што и данас сљеде, *Срп. далматин. магазин*, 1844, 64—73. О вјештицама је писао П. Шеровић, *Неколико архивских података о вјештицама*, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, 1958, св. 3—4, с. 247—258.

веза удружења правосл. свештеника СФРЈ. Београд, 1966, бр. 411—12, с. 5.

Југословенски лексикографски завод у Библиографији расправа и чланака из историје пишира само седам његових прилога. (IV Хисторија, А—О, 1965, бр. 14246—47; IV/2, 1968, бр. 11849—53)³³

А) Објављени радови

Књиге

1. О херцеговским Војновићима, написао поп Саво Накићеновић, наклада и издање пишчево, Српска Дубровачка штампарија, Дубровник 1910, с. 105.

2. Бока, антропогеографска студија, Српска краљевска академија, Српски етнографски зборник, књига двадесета, Насеља српских земаља (Расправе и грађа), књига IX, уредио д-р Јован Цвијин, Београд 1913. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, с. 189—632 + 1 табла „Нацрти и пресеци кућа у „Боки“.

Фототипско издање, издаје Одбор за прославу 600. годишнице оснивања Херцег-Новог у сарадњи са Архивом Херцег-Новог, тираж 1.500 примјерака, Херцег-Нови, 1982. Штампарија Требиње.

Расправе и чланци

1903.

1. Јово Накићеновић, лист Дубровник, XII/1903, 38, 2—3.

1904.

2. Јово Павковић, Српски глас, XV, 42, 3—4.

1907.

3. Пјесма о смрти Јокана Катина, Срб, VI, 8, 35—38.

4. Старине (Литургијар Божидара Вуковића из 1554. г.) Шематизам православног епархије бокотурске, дубровачке и спичачке за 1907, 37—38.

1908.

5. Старине у цркви св. пророка Илије у Ластви, Шематизам, 35—37.

1909.

6. Говор над гробом Луке Ратковића, Дубровник, XVIII, 26, 2—3.

³³ В. Ивошевић, Свијетла успомена протe Сава Накићеновића, Весник Савеза удружења правосл. свештеника, 1966, бр. 411—412, с. 4; Југословенски лексикографски завод, Библиографија расправа и чланака, IV, Хисторија, Загреб, 1965, бр. 14246—47. IV/2, Загреб, 1968, бр. 11849—53.

7. Старине (Стари аптимине црногорског митрополита Василија Петровића из 1764. у цркви св. Андрије у Кутима, Шематизам, 37—39.

8. Српске монахиње у Боки (1500—1800), Хришћански весник, Београд, XXVI, 11, 796—803.

9. О херцеговским Војновићима, (подлистак) Дубровник, XVIII, 41, 2—3, 42, 1—2, 43, 1—2, 44, 1—2, 45, 1—2, 46, 1—2, 47, 1—2, 48, 1—2, 49, 2—3, 50, 2—3, 52, 2—3, 53, 2—3, 54, 2—3, 55, 2—3, 56, 2—3, 57, 1—2, 58, 2—3, 59, 1—2, 60, 1—2, 61, 2—3, 62, 1—2, 63, 1—2, 64, 2—3, 65, 2—3, 66, 1—2, 67, 1—2, 68, 1—2, 69, 1—2, 70, 1—2, 71, 2—3, 73, 1—2.

1910.

10. Старине у цркви св. Спаса у Топлој (Мишеј или Зборник Божидара Вуковића из 1538. г. и Апостол, рукописна србуља), Шематизам, 36—39.

11. Руски прилози за грађњу манастира Савине, Хришћански весник, XXVII, III, 199—203.

12. Неколико читуља из Манастира Савине, Гласник православне цркве у Далмацији, Задар, XXVII, II, 64—66, III, 81—84, IV, 97—100, V, 113—116, VI, 129—133, VII, 142—144, VIII, 160—164.

13. Хроника цркве у Боки и Дубровнику, Хришћански весник, VI, 138—139.

14. Старински проглас: Стеван Санковски позива Бокелце на оружје, Босанска вила, XXV, 18—19, 200.

15. Стари црквено-народни обичаји у Савини, Хришћански весник, XXVII, 10, 702—706.

16. Прогањање вјентница, Гласник православне далматинске цркве, XXVII, 11, 178—182.

1911.

17. Старине (Писмо митрополита Петра I Петровића игуману Григорију Буђињу са Стањевића 28. 4. 1797, Окружница Петра I Петровића о архимандриту Стефану Вукотићу из Грбља о његовим кривицама, упућена архимандриту Инокентију Дабовићу у манастир Савину из Стањевића 9. 5. 1805. г., Писмо Стефана Санковског капетану и суђама у Херцег-Новоме и Апостат Санковског Спиридону Војновићу од 17. 8. 1807. г. за његову борбу против Француза), Бока, велики илустровани календар, Котор, 57—59.

18. Крвно коло, Српска зора, Дубровник, V, 4, 3—5.

19. Римски олтари у православним бокешким црквама, Гласник правосл. цркве, XXVIII, II, 21—25; III, 41—46.

20. О изгону тенаца, Гласник XXVIII, V, 75—79.

21. Три писма митрополита Петра I Петровића савинском архимандриту Синесију Дабовићу, Гласник XXVIII, VI, 92—94.

22. Стање наше цркве у Боки и Далмацији, Хришћански весник, XXVIII, VI, 85—87.

23. Брацка и примање у исту, Српска зора, V, 17, 4—7.

24. Ношење крста у Боки, Хришћански весник, XXVIII, 9, 573—575.

25. Нега и сада, Српска зора, V, 24, 2—3.

1912.

26. Старице у цркве св. Тројице у Кутима (Литургијар Божидара Вуковића из 1519. г. и Јевањђеље из Мркшине цркве из 1552. г.), Шематизам, 41—43.

27. Опћина топаљска, Бока, велики илустровани календар, 36—48.

28. Помагање сирота, Српска зора, VI, 1—2, 3—4.

29. О пограничним народним споровима, Српска зора, VI, 11, 5—7.

30. Освећење иконостаса цркве св. Андрије у Кутима, Шематизам, 37—38.

31. Занат је златан алат, Српска зора, VI, 8, 4—5.

1913.

32. Старице (О смрти архимандрита Рајовића, Писмо Бокеља Сабору хрватско-славонском, Бока, календар, 68—70.

33. Хотел „Бока“ у Херцег-Новоме, Бока, календар, 114.

1914.

34. Старице (Писма Аксентија Гавриловића и Јована Даниловића), Бока, календар, 55—57.

1920.

35. Бока за народно уједињење од почетка 18. вијека до 1918. г., Застава, Нови Сад, бројеви 52, 1—2, 53, 1—2, 54, 1—2.

1921.

36. О пореклу крсног имена, Весник Српске цркве, Београд, XXVII, II—III, 220—230, VII—VIII, 299—311.

1922.

37. Јосиф Троповић, учитељ Његошев, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, II, 1, 26—36.

1923.

38. Српске калуђерице у Боки, Весник Српске цркве, XXVIII, 3—8, 56—68.

39. Србуље у Боки, Весник..., XXIX, 9, 431—440; 11—12, 529—555.

40. Листак из моје интернације 1914, Јадранска стража, I, 1. Бенковићи, 10. август 1924, 5—6.

Радови у рукопису

1. Опис села Кута, Сасовића, Кумбора, Бенковића и Баошића.⁵⁴
2. Суторина.⁵⁵
3. Опшине Херцег-новска, Рисанска и Перанска.⁵⁶
4. Херцеговски одбор за страдајуће Херцеговце 1875. г.⁵⁷
5. Книнска крајина.⁵⁸
6. Конавли.
7. Животопис.⁵⁹
8. Допуне антропогеографској студији „Бока“.
9. Херцег-Нови.⁶⁰
10. Исправе из прошлости Херцег-Новске крајине.⁶¹
11. Чији су потомци херцег-новски Војновићи?⁶²

⁵⁴ Бока, 193.

⁵⁵ Бока, 193.

⁵⁶ Бока, 193.

⁵⁷ АСАНУ, 7244/Г.

⁵⁸ АСАНУ, 10385.

⁵⁹ АСАНУ, 10386.

⁶⁰ Архив Херцег-Нови (без сигнатуре).

⁶¹ Животопис, 10.

⁶² Писма (АСАНУ, 13484/2).

S u m m a r y

**ARCHPRIEST SAVO NAKIČENOVIC, HISTORIAN AND ETHNOGRAPHER
(1882—1926)**

Vaso J. IVOŠEVIĆ

Archpriest Savo Nakičević began to write fairly early. For many years he worked gathering the material for his studies under the supervision of Dr Jovan Cvijić. He wrote the study »Boka« published by the Serbian Academy of Science and left in the form of manuscript similar studies on Konavli and Knin. He wrote several ethnographic articles on folk customs, beliefs, tradition and way of life. He also produced some remarkable papers on history.